

Родам з Беларусі: Людміла Краскоўская – «першая дама славацкай археалогіі і нумізматыкі»

Мікалай ТРУС

Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, загадчык Цэнтра энцыклапедычных выданняў, кандыдат філалагічных навук, дацэнт, Рэспубліка Беларусь, г. Мінск, e-mail: mikolatrus@gmail.com

Пры распрацоўцы тэм, звязаных з міжнародным супрацоўніцтвам у яго рэтраспектыўным асвятленні, даследчык нязменна сутыкаецца з неабходнасцю рэпрэзентацыі розных нацыянальных традыцый (навуковых, мастацкіх, культурных), а таксама заканамерным выхадам на тыпалагічныя назіранні і кампаратыўныя высновы. Калі ж гаворка ідзе пра супрацоўніцтва, асабліва доўгатэрміновае і не асветленае належным чынам у публікацыях, важным з'яўляецца ўзнаўленне яго механізмаў на ўзроўні персаналій, этапаў, факталагічнага напаўнення, значэння для абодвух зацікаўленых бакоў і інш.

Інтэлектуальнай канвертуемасці тэм для розных нацыянальных кантэкстаў можа істотна паспрыяць не толькі зместавае пашырэнне існуючых тэматычных блокаў, але і стварэнне новых, канцэптуальнае далучэнне дадатковых сюжэтных ліній; у выпадку з канкрэтнымі персаналіямі – раней невядомых іпастасей, звязаных з навукова-творчай рэалізацыяй асобы.

Міждысцыплінарнасць даследавання не абавязкова прадугледжвае парытэтнасць рэалізацыі розных напрамкаў. Некаторыя з іх могуць адыграваць дамінантную або факультатыўную ролю – у залежнасці ад асноўнай спецыялізацыі навукоў-

ца, ступені распрацаванасці тэмы, мэты і задач даследчыцкай працы.

У фокусе нашага асэнсавання знаходзіцца дзейнасць Людмілы Краскоўскай (славацк. *Ludmila Kraskovská*; 1904–1999), шматгадовага супрацоўніка Славацкага нацыянальнага музея (г. Браціслава), археолага і нумізмата, першай жанчыны ў сацыялістычнай Чэхаславакіі – кандыдата гістарычных навук (1961)¹. Гэтыя і некаторыя іншыя іпастасі навукоўцы прадстаўлены ў славацкіх даведачных крыніцах, шэрагу публікацый, у асноўным звязаных з юбілейнымі датамі Л. Краскоўскай. Сярод узнагарод – срэбны медаль Славацкага нацыянальнага музея (1968), галіновыя прэміі імя Андрэя Кмеця (1969) і Войцеха Будзінскага-Крычкі (1996), ганаровыя званні «Будаўнік Браціславы» (1975) і «Заслужаны работнік культуры» (1996).

На этапе падрыхтоўкі энцыклапедыі «Археалогія і нумізматыка Беларусі» (Мінск, 1993) гісторык Генадзь Каханюўскі, адзін з навуковых кансультаўтаў выдання, старшыня Беларускага краязнаўчага таварыства, звяртаўся да калегі з Браціславы з просьбай даць інфармацыю пра сваю дзейнасць. Адказ быў адмоўны; Л. Краскоўская параіла пісаць пра яе бацьку Івана Краскоўскага (1880–1955), які шмат зрабіў для беларускай культуры. Адпаведныя персанальныя артыкулы з'явіліся на старонках «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» (1997, т. 4), «Беларускай энцыклапедыі» (1999, т. 8); аўтары абедзвюх публікацый – Мікалай Клімовіч і Уладзімір Міхнюк.

Гісторыя прадэманстравала заслужанасць самой Л. Краскоўскай перад нашай краінай. У першую чаргу гэта звязана з захаваннем ёй цэлага комплексу ўнікальных архіўных дакументаў, якія фактаграфічна напаўняюць беларускую культурную прысутнасць у еўрапейскіх краінах 1920–

¹ Дысертацыя «Славацкае Памараўе ў замкавую эпоху» абаронена ў Інстытуце археалогіі Чэхаславацкай акадэміі навук у Празе.

Людміла Краскоўская. 1960-я гг.

1930-х гг., дазваляюць яе бачыць у пульсаванні жывых эмоцый і надзённых грамадскіх клопатаў, літаратурнай творчасці і выдавецкай дзейнасці.

Славацкі кантэкст²

Сямейнае выхаванне Л. Краскоўскай сумяшчала беларускія і ўкраінскія нацыянальныя традыцыі: бацька, гісторык і педагог Іван Краскоўскі, вядомы беларускі і ўкраінскі грамадскі дзеяч; маці Валянціна Сакальская, украінка, ахвяравала сваёй кар’ерай дзеля мужа і дзяцей.

Вучылася ў Віленскай беларускай гімназіі, скончыла Дзвінскую дзяржаўную беларускую гімназію (1923; Даўгаўпілс, Латвія), заснаваную І. Краскоўскім. Затым быў Карлаў універсітэт у Празе (1924–1929), спасціжэнне гісторыі мастацтва. На філасофскім факультэце сваёй alma mater абараніла дактарат «Заходнія ўплывы ў архітэктуры X–XIII стагоддзяў ва ўсходніх славян» (1931), падрыхтаваны з улікам беларускіх публікацый 1920-х гг. Працавала ў Нацыянальным музеі ў Празе (1930–1931). У жніўні 1930 г. уладкавалася ў Славацкі краязнаўчы музей (цяпер Славацкі нацыянальны музей), з якім звязвала сваю прафесійную дзейнасць да выхаду на пенсію ў 1988 г.: «Будынак музея на набярэжнай

Ваянскага ў Браціславе стаў для Л. Краскоўскай не толькі месцам працы, але і родным домам, бо ў Браціславе ў яе не было сям’і» [5, с. 6].

Першыя веды аб важнасці нумізматычнага матэрыялу атрымала ў Празе ад Густава Скальскага (Gustav Skalský; 1891–1956), чэшскага гісторыка і нумізмата, які стаяў ля вытокаў нумізматыкі як самастойнай навуковай дысцыпліны. У Браціславе працягнула адпаведныя традыцыі, звязаныя з дзейнасцю Яна Петрыкавіча (Jan Petrikovich; 1846–1916).

У 1931–1935 гг. паступова прыняла і зрабіла апісанне музейнай нумізматычнай калекцыі, ад гэтага часу адпаведны навуковы напрамак заняў важнае месца сярод яе прафесійных зацікаўленняў. Калекцыя ўяўляла сабой шматлікі збор помнікаў, значную частку якога складалі рымскія, грэчаскія, сярэднявечныя венгерскія і чэшскія манеты. У наступныя гады дадаліся іншыя каштоўныя папаўненні, да канца 1939 г. іх колькасць перавысіла ўжо 20 тыс. У 1942 г. у дачыненні да манетнай справы на славацкіх землях Л. Краскоўская прапанавала падзел на пяць перыядаў (кельцкі, рымскі, дэнарны, грошавы і талеравы), і гэты прынцып дагэтуль дзейнічае ў славацкай галіновай практыцы.

У існуючых біяграфічных апісаннях Л. Краскоўскай словы «першая жанчына» – вельмі часта ўжывальныя. Не выключэнне ў гэтым плане і яе рэнаме як знаўцы антычнай і сярэднявечнай валюты, афіцыйнага ацэншчыка па лініі дзяржаўнай адміністрацыі. Таму не выпадкова менавіта супрацоўніца Славацкага нацыянальнага музея была задзейнічана ў падрыхтоўцы асноўнага вопісу Кошыцкага скарбу. Рэдкая знаходка ўтрымлівала 2 920 залатых манет XV–XVII стст., 3 медалі і залаты ланцуг.

Нумізматычны напрамак дзейнасці Л. Краскоўскай рэалізаваны таксама ў выкладчыцкай сферы (філасофскі факультэт Універсітэта Я.А. Коменскага ў Браціславе; 1950–1970), выставачна-рэпрэзентацыйнай (выстаўка да 600-годдзя ўзнікнення манетнага двара ў Крэміцы, арганізаваная ў Браціславе ў 1955 г.), арганізацыйнай, рэдакцыйна-выдавецкай і інш.

Людміла Краскоўская – аўтар 313 публікацый (дзве манаграфіі выдадзены Оксфардскім універсітэтам), з іх 97 прысвечаны нумізматычнай тэме, большасць каторых рэпрэзентуе рэгістрацыю і апісанне манетных знаходак, зробленых па археалагічных раскопках (найбольш часта ўжывальнае слова ў назвах артыкулаў *nález* – знаходка.) Суаўтар і рэдактар трохтомнай працы «Манетныя

² У сціслым пераказе прафесійнай біяграфіі Л. Краскоўскай аўтар прытрымліваецца кнігі К. Томчыкавай [5], напісанай з вопыту непасрэднага знаёмства і па выніках кансультацый са старэйшай калегай. (Адтуль узята выслоўе, вынесенае ў назву артыкула.) Беларускі складнік жыццяпісу – вынік збіральніцкай дзейнасці аўтара гэтага артыкула, дагэтуль не вядомы ў Славакіі.

знаходкі ў Славакіі» («Nálezy mincí na Slovensku»); апошні том выйшаў у 1978 г.

З 1935 г. Л. Краскоўская была пастаянным аўтарам чэхаславацкага «Нумізматычнага часопіса», потым «Нумізматычнага зборніка». А калі ў 1970 г. быў заснаваны часопіс «Slovenská numizmatika» («Славацкая нумізматыка»), яе артыкулы сталі сістэматычна з'яўляцца на старонках гэтага выдання.

Брала чынны ўдзел у працы секцыі Нумізматычнага чэхаславацкага таварыства ў Браціславе, адноўленай у 1959 г. У 1959-м Л. Краскоўская першай абвясціла праграму каардынацыйнага цэнтра нумізматычных даследаванняў у Славакіі пры Інстытуце гісторыі Славацкай акадэміі навук, стала старшынёй Нумізматычнай камісіі (1959–1969). Як першы славацкі прадстаўнік была пастаянным членам Нумізматычнай камісіі пры Інстытуце гісторыі Чэхаславацкай акадэміі навук у Празе (1959–1969).

Беларуская рэцэпцыя, эпістальны дыскурс

У гісторыі беларускай культуры 1920–1930-я гг. займаюць адметнае месца, звязанае з новым узроўнем культурнай ідэнтыфікацыі, супрацоўніцтва, актуалізаваным у многіх еўрапейскіх народаў працэсам уласнай дзяржаватворчасці. Беларуская грамадска-культурная чыннасць у Чэхаславакіі міжваеннага перыяду – з'ява беспрэцэдэнтная і вельмі адметная як у нацыянальнай гісторыі, так і ў летапісе міжнародных культурных узаемадачыненняў. Сёння гэтая тэма прадстаўлена ў шэрагу грунтоўных даследаванняў беларускіх навукоўцаў (літаратуразнаўцаў і гісторыкаў), а таксама замежных калег. У фокусе разгляду спецыялістаў традыцыйна знаходзяцца асноўныя праявы нацыянальнай грамадска-палітычнай, культурна-асветніцкай і выдавецкай дзейнасці ў краіне, якую ў міжваенны перыяд часта называлі *Еўропай у мініяцюры*, або *Славянскай Меккай*.

Адным са сведкаў гэтых маштабных падзей стала гісторык Людміла Краскоўская, якая праз складаны дзесяцігоддзі зберагла памяць пра час і людзей не толькі ва ўспамінах, зафіксаваных на паперы, але і ў шматлікіх дакументальных сведчаннях. У 1920–1930-х гг. яна падтрымлівала цесныя сувязі з прадстаўнікамі розных пакаленняў дзеячаў нацыянальнай інтэлігенцыі. Імёны многіх з іх упісаны ў слаўныя і трагічныя старонкі мінулага Беларусі: Антон Луцкевіч, Ігнат Дварчанін, Леапольд Родзевіч, Уладзімір Жылка, Міхась Кабе-рац, Лявон Рыдлеўскі і інш.

З канца 1960-х гг. Л. Краскоўская перапісвалася з беларускімі гісторыкамі, архівістамі, літаратуразнаўцамі, музейнымі супрацоўнікамі, а таксама роднымі паэта Уладзіміра Жылкі (1900–1933).

Славацкі нацыянальны музей. Браціслава, 1950-я гг.

Асабліва плённым было ліставанне з Уладзімірам Калеснікам, якое доўжылася амаль 30 гадоў, яго асноўным вынікам стала кніга «Ветразі Адысея. Уладзімір Жылка і рамантычная традыцыя ў беларускай літаратуры» (Мінск, 1977) (перапіска з У. Калеснікам, лісты Л. Краскоўскай да Лідзіі Збралевіч, Паліны Качатковай апублікаваны ў [3]).

У 1990-х гг. да сувязі з унікальным кансультантам з Браціславы далучыўся Сяргей Панізьнік. Вынікам сталі не толькі цікавыя адказы на пытанні [2, с. 155–168], але і напісанне ўспамінаў. Пасля публікацыі ў штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва» (1990, 15 чэрвеня) тэксту «З успамінаў пра паэта», прысвечанага У. Жылку, адбылося сапраўднае шэсце сціслых мемуарных запісаў Л. Краскоўскай на старонках газеты «Голас Радзімы»: «Аб беларускай гімназіі ў Вільні» (1995, № 4), «Беларуская дзяржаўная гімназія ў Дзвінску» (1995, № 5), «Жыццёвы шлях Івана Краскоўскага» (1995, № 51). Тэксты былі перадрукаваны ў газеце беларусаў Латвіі «Прамень» (1996, № 7), змешчаны ў кнізе «Крывіцкія руны: Беларускія пісьменнікі Латвіі» (Мінск, 2003).

У прыватным зборы акадэміка Мікулаша Мушынікі (Славакія) аўтарам гэтых радкоў быў выяўлены пераклад на беларускую мову фразкі

(аперэты) чэшскага пісьменніка Карла Форжта «У чырвоным млыне», зроблены Л. Краскоўскай і У. Жылкам [3, с. 43–105]. Арыгінальна-аўтарскі творчы патэнцыял навукоўцы з Браціславы прадэмастраваны ў публікацыях на старонках часопіса «Нёман» (2020, № 1) [1].

Архіўныя зборы

Дакументы міжваеннага перыяду (часткова ўласныя, сямейныя; часткова давераныя іншымі людзьмі) Л. Краскоўскай шмат дзесяцігоддзяў захоўвала ў асабістым архіве. Дзякуючы гэтым зборам сёння ёсць магчымасць ліквідаваць некаторыя «белыя плямы» ў гісторыі, у жывых эмоцыях і клопатах прадставіць нацыянальнае жыццё, адарванае ад культуры-метраполіі.

Парадаксальна, але справе захавання дакументаў паспрыялі абставіны доўгай побытавай неўладкаванасці Л. Краскоўскай, якая нават у пенсійным узросце мела толькі службовае жыллё – невялікі пакой у самім будынку Славацкага нацыянальнага музея.

Частка збораў была размеркавана і перададзена дзяржаўным архівам Беларусі, Украіны, Славакіі яшчэ пры жыцці Л. Краскоўскай. Першай установай, якая атрымала дар з Браціславы ў 1976 г., была Фундаментальная бібліятэка Акадэміі навук БССР (цяпер Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа НАН Беларусі), дзе быў сфарміраваны фонд № 16 «Іван Ігнатавіч Краскоўскі» (паводле вопісу 1995 г. утрымлівае 177 адзінак захоўвання).

Калекцыя некалькі разоў папаўнялася фондаўтваральніцай. Апошнім паступленнем стала выразка з газеты «Smena na nedel'u» ад 27 красавіка 1995 г. з артыкулам «З павагай – здымаю капялюш!» (аўтар Oľga Mockovčiaková). Зверху рукой Л. Краскоўскай напісана назва і выходныя звесткі перыядычнага выдання. Можна меркаваць, калега з Браціславы вылучала менавіта гэтую публікацыю, напісаную ў яе гонар, і пераправіла яе ў Мінск, далучыўшы да іншых матэрыялаў з сямейнага архіва.

У артыкуле прыводзяцца словы дырэктара Археалагічнага музея Штэфана Голчыка, сказаныя на адрас Л. Краскоўскай: «Яна заўсёды была сціплай і не афішавала сябе. Яна не спрабавала вылучацца сярод іншых, якія больш гаварылі і звычайна менш працавалі. Хоць і на пенсіі, але часта наведвала музей. Для яе гэта было не толькі працоўнае месца, але і сям'я, якой у Браціславе ў яе не было» [4].

Вялікія зборы дакументаў, захаваныя Л. Краскоўскай, сёння знаходзяцца ў профільных установах розных краін: Славацкім нацыянальным музеі, Музеі ўкраінскай культуры ў Свідніку (Славакія), Інстытуце літаратуры імя Т.Р. Шаўчэнкі Нацыянальнай акадэміі навук Украіны, Беларускам дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва, Літаратурным музеі Максіма Багдановіча. Асобныя матэрыялы захоўваюцца ў прыватных зборах Мікулаша Мушынкi (Славакія), Сяргея Панізьніка (Беларусь) і інш.

Аўтар гэтага артыкула больш за 20 гадоў сістэмна займаецца апрацоўкай, публікацыяй адшуканых у Славакіі і іншых краінах, перавезеных у Беларусь матэрыялаў, якія з вялікай верагоднасцю маглі быць страчаны, паколькі родных і спадчыннікаў у Л. Краскоўскай у Браціславе не было. Кожная падборка дакументаў – сведчанне гісторыі і фактаграфічны падмурак для далейшых навуковых даследаванняў.

Такім чынам, можна адзначыць:

1) адзін з напрамкаў дзейнасці, які канвертуецца на міжнародным узроўні (у нашым выпадку гэта нумізматыка), можа стаць свайго роду трыгерам для развіцця розных тэм;

2) іншанацыянальны (славацкі) нумізматычны вопыт уяўляе цікавасць для беларускіх рэцыпіентаў з пункту гледжання ўласна прафесійных: арганізацыя музейнай справы, археалагічныя раскопкі, калекцыйная і выставачна-выдавецкая дзейнасць і інш.;

3) на прыкладзе Людмілы Краскоўскай відавочны ўклад беларускага боку ў раскрыцці неведомых творчых іпастасей аб'екта ўвагі, справе захавання і публікацыі архіўнай спадчыны.

Бібліяграфічны спіс

1. Красковская, Л. Путешествие на Кавказ и Грузия (перевод с украинского М. Труса). Настоящая Грузия (подготовка текста и комментарии М. Труса) / Л. Красковская // Нёман. – 2020. – № 1. – С. 98–104.
2. Крывіцкія руны. – Вып. III: Беларускі культурны мацярык у Латвіі / уклад., прадм., камент. М. Казлоўскага, С. Панізьніка. – Мінск: Кнігазбор, 2019. – 284 с.
3. Трус, М.В. Браціслаўскі эпісталарый: славацка-беларускі архіўны дыскурс XX стагоддзя / М.В. Трус; навук. рэд.: С.С. Лаўшук; уступ. слова Ё. Мігаша. – Мінск: Беларуская навука, 2019. – 207 с.
4. Mockovčiaková, O. S úctou – klobúk dolu! / O. Mockovčiaková // Smena na nedel'u. – 1995. – № 17. – 27 apr.
5. Tomčíková, K. Ludmila Kraskovská / K. Tomčíková. – Slovenské národné múzeum, Národné múzejné centrum, 1999. – 38 s.; ЦНБ НАН Беларусі. – Ф. 16, воп. 1, адз. зах. 177.

**Born in Belarus: Lyudmila Kraskouskaya –
“The First Lady of Slovak Archeology and Numismatics”**

Mikalaj TRUS, Yakub Kolas Central Scientific Library of the National Academy of Sciences of Belarus,
Head of the Center for Encyclopedic Publications, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Republic of Belarus, Minsk, e-mail: mikolatruss@gmail.com

Abstract. The article examines some aspects of the museum activity of the Slovak scientist, who is connected to Belarus not only biographically, but also through consulting assistance to Belarusian historians and literary experts on national social and cultural issues in Poland, Latvia, and Czechoslovakia in the

1920s and 1930s. For many years, a manuscript archive was kept in Bratislava, which became an important factual basis for recreating the distinctive period of Belarusian representation in Europe, as well as biographical episodes of a number of figures of national culture.